

Регионална ефективност – особености и възможности за нарастване

доц. д-р Цветка Стоенчева

УНСС, катедра „Публична администрация и регионално развитие“

Резюме: В статията се изследват специфичните особености на регионалната ефективност, нейните основни форми на проявление, връзката на регионалната ефективност и националната ефективност. Анализират се възможностите за измерване и сложността в намирането на обобщаващ показател. Посочват се най-значимите фактори, оказващи влияние върху регионалната ефективност. Анализират се възможностите за стимулиране нарастването на регионалната ефективност. Стимулирането на регионалната ефективност е предпоставка за социален мир, поддържане на вътрешната и външната миграция в разумни граници и намаляване на икономическите и социалните неравенства на страните – членки на Европейския съюз.

Ключови думи: регионална ефективност, икономическа ефективност, социална ефективност, екологична ефективност.

JEL: R11, R13, Q01.

Повишаването на националната, регионалната и корпоративната ефективност е било център на внимание във всички етапи на развитие на една страна. Ресурсите – материални, трудови,

финансови и други, са ограничени, а потребностите са безкрайни. Това налага да се подчини всяка една дейност на принципа на ефективността.

Целта на настоящата статия е, като се изследват особеностите на регионалната ефективност, да се идентифицират възможности за нейното нарастване.

Обект на статията е регионалната ефективност, а предмет е специфичното проявление на особеностите и възможностите за нейното нарастване в териториалните единици.

1. Особености на регионалната ефективност.

Регионалната ефективност по своята вътрешна логика не се отличава от смисъла, вложен в понятието „ефективност“ на национално, отраслово или фирмено ниво. Тоест тя може да се тълкува като съотношение между получен полезен ефект и разходите, направени за неговото постигане. Ефективността пряко или косвено присъства в оценката на всяка дейност в стопанската и нестопанската сфера. Това произтича от неограничения характер на потребностите и ограничения размер на ресурсите, с които те трябва да бъдат задоволени. Дори дейността и резултатът от нея да имат публичен характер и крайната цел да не е

реализиране на печалба, а задоволяване на насъщни човешки потребности, стремежът е да се минимизират разходите за единица продукт или да се максимизира продуктът при зададен обем на разходите. Може би за ефективност не се мисли понякога само в онези дейности, които представляват хоби, развлечение или елемент от емоционалния живот на хората, но за тяхното осъществяване също са необходими материални предпоставки. В същото време регионалната ефективност се отличава с редица особености:

1. Регионалната ефективност се отличава с това, че е по-всеобхватна от фирмената и се постига в рамките на обособена територия, притежаваща изградена система от производствени и социални дейности, но функционираща като неразделна част от националната икономика. Тук заслужава да се спомене фундаменталното виждане, с което задължително трябва да се съобрази всеки, който се е заел да анализира регионалната ефективност, а именно¹, че тя не е проста сума от ефективността на отделните отрасли и обособените сфери от дейности в териториалната единица. Тя е сложна, взаимно обусловена система от хармонично съчетани резултати от отрасловите и от териториалните дейности. От това произтичат трудностите в нейното измерване.

2. Сложност в измерването на регионалната ефективност. Някои автори твърдят, че проблем представлява набавянето на подходяща статистическа информация² по райони и честите промени в административно-териториалното деление на страната не позволяват системното проследяване

на регионалните процеси. По първата част от твърдението може да се води дискусия, тъй като статистиката все по-настойчиво изчислява и публикува обобщаващи показатели³. С втората част от твърдението не може да не се съгласим, защото регионалната ефективност е особено чувствителна към инициативата на местните органи за самоуправление и предприемачеството, което се влияе от административните промени. Икономическите процеси са динамични и административната структура периодично се актуализира, за да може да ги следва. С тези актуализации се търси ефект от минимизиране на административните разходи, подобряване качеството на административните услуги и създаване на подходяща бизнес среда, което е своеобразна обратна връзка с обективно протичащите икономически и социални процеси.

3. По отношение на основните форми на своето проявление регионалната ефективност може да се дезагрегира на:

- икономическа;
- социална;
- екологична.

Регионалната икономическа ефективност характеризира степента на резултатност на направените разходи от по-правилното пространствено разположение на отраслите и дейностите на материалното производство и непроеизводствената сфера.

Социалната ефективност се изразява в постигането на полезни резултати в социалната сфера, като повишаване степента на заетост, нарастване доходите на населението и др.

¹ Георгиев, Л., Регионална икономика, Изд. „Тракия-М“, С., 1998, с. 189.

² Конакчиев, Д., Обща теория на регионалната икономика – основи, анализ, ВСУ, Варна, 2003, с. 153.

³ Виж Районите, областите и общините в Република България 2007 г., НСИ, С., 2009.

Екологичната ефективност се изразява в постигането на полезни резултати в опазването и възпроизводството на природната среда и природните ресурси.

Тези форми са взаимно свързани и проникващи една в друга. Преследването на икономически ефект може да бъде свързано с реализацията и на социален ефект както в същия, така и в други райони, тъй като начините за тяхното постигане са еднопосочни.

По-особено стои въпросът с екологичната ефективност. От една страна, тя понякога трудно получава точно количествено измерение, а от друга, не може да се очаква, че преследването на икономически ефект автоматично ще доведе до постигане на екологичен. Причината е, че технологиите, щадящи природата, най-често са скъпи и с бавна възвръщаемост, което се отразява негативно на показателите за измерване на икономическата ефективност.

Очевидно е, че тези три форми, освен че се допълват, са и взаимно изключващи се. Защото икономическата ефективност предполага минимизиране на разходите, а постигането на полезен резултат в социалната сфера и екологията не може да се постигне с ограничени ресурси. Например, ако трябва да се намали броят на сърдечните или онкологичните заболявания в дадена територия, медицината препоръчва провеждане на профилактични прегледи. Открити в най-ранен стадий, тези заболявания са лечими. Но за да бъде извършено това, са необходими прецизна апаратура, консумативи и др., което предполага високи разходи. По отношение на екологичната ефективност може да се приведе следният пример. В Пловдивска област

е разположено предприятие за производство на олово и цинк. В радиус от 15 km около него почвата е замърсена с тежки метали и не е целесъобразно тя да се използва. Науката доказва, че редица растения акумулират в кореновата си система тежките метали. Изчистването на замърсената площ може да стане с огромни разходи, които ще се възврат дългосрочно.

Изводът, който може да направим, е намирането на оптимален компромис между икономическата, екологичната и социалната ефективност⁴.

Природните екосистеми са генетично взаимно свързани и без намесата на човека безпроблемно се възпроизвеждат и еволюират. Колкото по-съществени са измененията, настъпили в тях в резултат от стопанската дейност на човека, толкова по-големи са потребностите от целеви инвестиции в екологични проекти за ликвидиране на негативните последици и преготвяване на бъдещи такива. Инвестициите за възстановяване обичайно са за сметка на публични фондове и се поемат от всички данъкоплатци, а съществена част от икономическите дейности в България вече са поле за действие на частния сектор. Съществува елемент на социална справедливост да се заделят средства за пречиствателни съоръжения от тези, които извличат пряка полза от използването на природните ресурси, и придържане към модела на „устойчиво развитие“, вместо да се стимулира бърз икономически растеж и след това да се търсят начини за компенсиране на дисбаланса в природата.

4. Регионалната ефективност трябва да се разглежда в два аспекта. Първият е по от-

⁴ Следва да разграничим понятията – ефективност, ефикасност и икономичност. Ефективността е постигането на полезен резултат с минимални разходи. Ефикасността е постигането на полезен резултат без ограничение на разходите. Икономичността е минимизиране на разходите до възможни допустими граници, под които системата престава да съществува.

ношение на националната ефективност, а вторият – по отношение на самата териториална единица. Този подход е необходим, защото, от една страна, общественото производство в териториалната единица е съставна част, подсистема на цялото национално стопанство. От друга страна, икономиката на териториалната единица притежава определена степен на обособеност, на отделно звено и тя трябва да се разглежда като сложна взаимосвързана и взаимообусловена социално-икономическа система, която се развива в границите на определена територия на основата на рационално и разумно използване на природни, икономически, трудови, финансови и други ресурси.

Когато се разглежда регионалната ефективност, трябва да се има предвид връзката ѝ с националната. Обичайната логика е, че богатата държава е само онази, която има богати региони, но невинаги регионалната и националната ефективност пораждат едновременно едноточен ефект. За конкретен населен пункт създаването на производствено предприятие може да доведе до намаляване на безработицата и повишаване на жизнения стандарт на населението. Ще се увеличи обемът на брутния продукт, създаван в региона. От национална гледна точка обаче този обект може да не съответства на отрасловата специализация на района. От увеличени транспортни разходи може да се намали отрасловата ефективност, което да се отрази негативно на националната ефективност. Обратният ефект също е възможен. Ликвидацията на неефективни държавни предприятия е благоприятна за националната икономическа ефективност. Това обаче води до нарастване на безработицата в някои райони с остаряла моноотраслова икономика, отлив на население в трудоспособна възраст, понижаване на жизнения стандарт и популателната способност, влияещи негативно върху регионалната ефективност.

Постигането на едноточност на интересите на национално и на регионално равнище е заложено в стратегиите за регионално развитие, но тяхната реализация е дълъг и сложен процес, при който отчитането на измененията в регионалната ефективност ще е особено важно за оценка на ползата от взетите мерки.

2. Измерване на регионалната ефективност

Сложността в измерването на регионалната ефективност произтича от нейната комплексност и се проявява в необходимостта от намирането на обобщаващ показател за получения полезен ефект (числителят на формулата), тъй като разходите обичайно имат стойностно измерение (знаменателят на формулата).

Обичайно се използват малък брой обобщаващи и голям брой диференцирани показатели, при което се търси баланс между количество и качество на ефекта. Например увеличаването на броя пациенти, обслужвани от един лекар, може да доведе до по-добра икономическа ефективност в тази дейност, но да е израз на влошено качество на обслужването. Показателите за фондовъоръженост на персонала не се признават за свързани в правопропорционална зависимост с показателите за ефективност. Важни са структурата на тези фондове и начинът на тяхното използване, но спадането на тези показатели под определено равнище (специфични за отделните отрасли и дейности) несъмнено не е добра предпоставка за постигане на желания полезен ефект.

Системата на националните сметки, използвана от статистиката на страните с развито пазарно стопанство (включително и в България) за отчитане на създадения

продукт във всички отрасли и дейности, дава възможност много точно да се изчисли приносът дори на онези ползи от човешкия труд, които са постигнати в личното стопанство и в домакинството. В този смисъл тя е надеждна основа за измерване на регионалната икономическа ефективност. Тази ефективност е водеща (без развита икономика няма средства за социални дейности и екологични проекти) и изпълнява функциите на критерий за регионалната ефективност.

За международни икономически сравнения най-често се използва показателят обем на реалния брутен вътрешен продукт на човек от населението. Според нас няма проблем този показател да се използва и за регионални сравнения в България. Най-ясно изразени регионални формирования с нормативно регламентиран статус в България са районите за планиране – областите и общините. За районите за планиране и областите националната статистика изчислява и публикува достатъчно пълни и подробни данни за икономическата активност, доходите и разходите на населението, пазар на труда, екология, транспорт и т.н. Изчислява се брутен вътрешен продукт по райони за планиране и области както в абсолютен размер, така и на човек от населението, а също и брутна добавена стойност по основни сектори (индустрия, аграрен и услуги). Районите, с които работи статистиката, обхващат цялостни единици от административно-териториалното деление на страната, което позволява да се запазят принципите на сравнимост и съпоставимост не само когато става дума за райони за планиране, а и за райони за целево подпомагане, които се формират по специално утвърдени критерии и включват общините, които отговарят за тях.

По райони за планиране се наблюдават също и инвестициите, което ни дава основание да считаме, че брутният вътрешен про-

дукт по райони за планиране и по области е подходящ обобщаващ показател за полезния ефект, постигнат в определена територия. Прирастът на брутният вътрешен продукт в регионален аспект, съпоставен с прираста на инвестициите в частния и в държавния сектор, дава необходимата светлина върху процесите на изменение на регионалната ефективност.

За по-конкретни изследвания могат да се използват показателите за рентабилността на предприятията по отрасли за отделните райони на планиране, постигнатата производителност на труда по отрасли в отделните райони за планиране и др.

Дотук беше обърнато внимание предимно на стойностни показатели за регионална ефективност поради възможността за агрегиране на полезния резултат, създаден в различни отрасли и дейности, и водещата роля на стойностните показатели при изчисляването на икономическата ефективност. Това обаче не означава, че може да се пренебрегне използването на натурални показатели, които понякога са най-подходящи в социалната сфера и в екологията.

Ползата от увеличаване на площите на рекултивираните и защитените територии, опазването на застрашени от изчезване растителни и животински видове, подобряването на здравния статус на населението, икономията на време при получаване на административни услуги, подобряването на комфорта и качеството на обучение в училищата, създаването на условия за преодоляване на социалната изолация на хората от малцинствата са все ефекти, които трудно могат да получат стойностна оценка, но влияят съществено върху имиджа на регионите и на страната и участват във формирането на обобщения извод за състоянието на регионалната ефективност. Неслучайно

преодоляването на диспропорциите в икономиката и различията в жизнения стандарт на населението са залегнали като една от целите на Националния план за регионално развитие. Повишаването на регионалната ефективност е предпоставка за социален мир, поддържане на вътрешната и външната миграция в разумни граници, преодоляване на застаряването на населението чрез увеличаване на раждаемостта.

Регионалната ефективност може да има различно тълкуване в зависимост от гледната точка на заинтересования субект:

- От гледна точка на **органите за държавно управление и на местните органи за самоуправление** най-важен е съвкупният обобщен показател за ефективност в района.
- От гледна точка на **частния инвеститор** най-важни са показателите за ефективност на отделните отрасли по райони на страната, което е свързано с необходимостта от набавяне на надеждна информация за целите на локализацията.
- От гледна точка на **населението в трудоспособна възраст** най-важни са показателите за ефективност за онзи бранш, в който то има възможност за трудова реализация, и обемът и качеството на услугите в социалната сфера.

Пазарните механизми не са достатъчни за балансирането на тези интереси. Ако се разчита само на тях, съществува възможност за излишна загуба на време и ресурси, с които страната ни не разполага в стремежа си да се впише в кръга от конкурентни икономики, даващи пълноценни възможности на своето население да развие заложените си и да си осигури чрез труд добър жизнен стандарт. В този смисъл оценката на регионал-

ната ефективност не е просто теоретичен поглед върху възможностите за тълкуване на факти и събития, а представлява **реална потребност за управленската практика**.

Като стъпка напред във възприемането на единни критерии за оценка на регионалната ефективност може да се приеме въвеждането на ясна методика с подходящи, количествено измерими показатели за оценка на потребността от държавна субсидия при формиране на общинските бюджети и при включване на определени общини в райони за целенасочено въздействие. Използваните критерии, като равнище на безработицата в сравнение със средната за страната, равнище на доходите, изграденост на инфраструктурата и т.н., могат да се наблюдават и използват във връзка с изследване на промените на регионалната ефективност в резултат от реализацията на регионални проекти и инициативи.

3. Фактори за нарастване на регионалната ефективност

Като най-значими фактори, влияещи върху регионалната ефективност, Д. Конакчиев посочва⁵ следните:

- Достигнатото равнище на концентрация и специализация на производства и дейности и положителните ефекти от урбанистичното агломериране.
- Наличните природни ресурси (степен на усвоеност и включване в стопански оборот).
- Потенциалът на трудови ресурси – количество и структура по пол, възраст, образование, квалификация.
- Инвестиционните ресурси – фондове по количество, степен на амортизация, степен на използване и т.н.

⁵ Конакчиев, Д., Обща теория на регионалната икономика – основи, анализ, ВСУ, Варна, 2003, с. 152.

- Организацията и управлението на публичния и бизнес мениджмънта с акцент върху предприемачеството като двигател на иновациите.
- Научно-техническите и технологичните процеси (възможност за усвояване на нови суровини, нови източници на енергия, дълбочинно използване на материалите, рециклиране на отпадни продукти, преработка и оползотворяване на отпадни продукти, прилагане на биотехнологии в растителната защита и преработката на отпадъци, използване на енергоспестяващи технологии и материали и др.).
- Потреблението, което включва оценките на вътрешните и външните за района пазари.

Ако се приеме, че реструктурирането на икономиката в България е в своя финален стадий, възможностите да се **стимулира повишаването на регионалната ефективност** се свеждат до:

- Стимулиране развитието на производства, които имат традиции, типични са за района и се вписват в стратегията за неговото развитие. Имаме предвид, че тютюнопроизводството е традиционен поминък на населението в планинските райони, но не е перспективно от гледна точка на световните тенденции за намаляване на употребата на тютюнови изделия. То е в разрез с необходимостта от здравна просвета и пропагандиране на здравословен начин на живот. Във връзка с това се правят опити да се поощрява замяната на тютюнопроизводството с отглеждане на билки, гъби, малини и др.
- Подпомагане с организационен опит развитието на отрасли, които създават условия за използване потенциала на международното и трансгранично сътрудничество и създават условия за пласмент на съпътстващи стоки и услуги. Например развитието на ту-

ризма стимулира производството на храни, сувенири, развлекателни и спортни услуги. Така укрепват междуетрасловите връзки и ефектът може да бъде двустранен. Турист, посетил страната ни заради красивата природа, може да я посети отново заради добрата кухня, лековитите балнеопроцедури с минерална вода и други преживявания, уникални за страната ни, като например посещения на архитектурни, исторически и религиозни паметници.

- Стимулиране трансфера на чуждестранен опит и участие на общините в проекти за регионално развитие, финансирани по международни програми. На първо място тук е необходимостта от чуждоезикова и компютърна компетентност на служителите в местната администрация, която да води до сериозна диференциация в трудовото възнаграждение.

- Участие на регионите в националната кампания за сближаване на науката и бизнеса чрез посредничеството на местната администрация за разработване от български учени на иновационни проекти за местни предприятия.

- Укрепване на връзките на местната администрация с неправителствени организации от страната и чужбина при вземане на стратегически икономически, градоустройствени и други решения с обществена значимост.

- Създаване на ред, спокойствие и сигурност (включително борба с корупцията и самозвани местни „феодали“) в териториалните общности и опростяване на бюрократичните процедури, затрудняващи и разколебаващи местните и чуждестранните инвеститори.

- Използване на най-добрите практики от европейския и световния опит за намиране на механизми, поощряващи инициативността и заинтересоваността на органите на местното самоуправление да работят за увеличаване на регионалната ефективност.

- Намиране на допълнителни източници за подпомагане на териториалните статистически бюра да извършват и публикуват резултатите от регионални изследвания с маркетингов, демографски, здравен и друг характер по проблеми, заявени от частния бизнес и местната администрация.

Горепосоченото е показателно, че в условията на недостиг на ресурси възможностите за стимулиране повишаването на регионалната ефективност ще допринесат за перспективата на територията. Предложените възможности не са подредени по важност. Всяка от тях може да бъде допълнително конкретизирана и количествено представена за всеки един от шестте района за планиране.

Литература

1. Ангелов, ИВ., Методология за определяне на икономическата ефективност, С., БАН, 1987.
2. Каплан, К., Д. Нортън, Балансирана система от показатели за ефективност, Как да превърнем стратегията в действие, С., 2005.
3. Хамър, М., Какво трябва да направи всеки бизнес, за да доминира през новото десетилетие, С., 2006.
4. Пол, Д., Эффективность государственного управления, М., 1998.
5. Силаев, Е., Эффективность экономики региона, Превод от англ., М., Наука, 1987. **ИТА**